

Aynurə Əliyeva

Firidun bəy Köçərli adına

Respublika Uşaq Kitabxanasının metodisti

Dünyanın aqıl adamları uzun sürən müşahidələrdən sonra müəyyən ediblər ki, uşaq anadan olan gündən onu tərbiyə etmək lazımdır. Bu fikir bəlkə də bir qədər qəribə səslənir, amma burada böyük həqiqət var. Bu yolda dünya əhəmiyyətli vasitələrdən biri bədii uşaq ədəbiyyatıdır. Uşaq kitabının yaranmasına nəzər salsaq bu tarix 1477-ci ildən yunan müəllifi Ezopun məhəllənin yazılı kitab şəklində çap edilməsi ilə başlanır. Sonralar yazılaraq kitablara köçürülən başqa xalq nağılları da maraqlıdır, azyaşlılar bu cür nağıl kitablarına ciddi münasibət bəsləyirlər. Əsrlər ötdükcə uşaq nağılları yazan müəlliflərin sayı çoxalır, ehtimal ki bu kitablara həvəs göstərən uşaqların da. Şərqlə də bir-birinin ardınca "Min bir gecə", "Əlibabba və qırx quldur", "Ələddin", "Sindibadın yeddi hekayəti" adlı uşaq kitabları yaranır. Bu kitablar dövrünün nailiyyəti hesab olunur.

Uşaq ədəbiyyatı Azərbaycan ədəbiyyatının əsas tərkib hissəsi, onun mühüm təmayüllərindən biridir. Ədəbiyyatımızın böyük simaları olan Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli öz didaktik əsərlərində uşaqlar üçün müdrik fikirlər söyləyiblər. N. Gəncəvinin "Xəməsə" sində, xüsusən "Sırlar xəzinəsi" əsərində uşaq və yetişmələr üçün didaktik öyüd və nəsihətlər, maraqlı, məzmunlu, təlim-tərbiyə üçün gerekli cəhətlər kifayət qədərdir. XIX əsrdən başlayaraq ədəbiyyatda maarifçiliyin güclənməsi uşaq ədəbiyyatına olan marağı artırırdı. Çünki məktəb, maarif, yeni nəslin müasir ruhda tərbiyə alması bütün dövrlərdə, xüsusən, XX əsrin evvəllərində maarifçi məfkurənin diqqət mərkəzində olmuşdur. Uşaq ədəbiyyatı yeni nəslin təhsili, təlim-tərbiyəsi, bir insan kimi cəmiyyətdəki mövqeyi, kamil insan kimi formalaşması ilə bir başa bağlı olduğuna görə, bütün dövrlərdə istər bədii düşüncənin, istərsə də elmi-nəzəri fikrin diqqət mərkəzində olmuşdur. Çox ciddi diqqət, qayğı, elmi pedoqoji və ədəbi bacarıq və çoxillik təcrübə, bilik tələb edən bu sahədə fəaliyyət göstərən hər kəsdən professionalıq, həssas münasibət, sistemli iş tələb olunur. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan əsərlər və kitablar yüksək poliqrafik qaydalara, təlimatlarla əsaslanmalı, maraqlı şəkli və illüstrasiyalarla tamamlanmalıdır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı milli ədəbi tarixi prosesin müstəqil yaradıcılıq sahəsidir. Ona görə də böyük uşaqlar üçün nəzər-

nizm, əməksevərlik, dostluq, yoldaşlıq, düzlük və doğruluq, özünə qarşı tələbkərlilik kimi mənəvi-estetik keyfiyyətlər aşılamalıdır. Bu ədəbiyyat uşaqların qəlbində nəcib hislər oyadan, mənzum və mənsur əsərlərlə işləndirilməlidir, onların gələcək haqqında gözəl və ümidli arzularına qanad verməlidir. Uşaq ədəbiyyatı uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, zəmanəsinin ən humanist biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etməlidir. Ümumi ədəbiyyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsi, onun spesifik bir qolu

işdə ədəbiyyat məktəblə birgə az rol oynamır. Bu anda Dağıstanın görkəmli şairi Rəsul Həməzətovun vaxtilə eşitdiyim bir çıxışını xatırlatmaq istərdim: "Biz gəzməyə çıxanda uşaqlar çiyimizə qaldırırıq ki, onlar bizdən uzaqları görsünlər". Hər yaş dövrünün öz ədəbiyyatı olmalıdır. *Çünki müxtəlif yaş dövrləri uşaqların anlam və maraqlarını, psixoloji durumu bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Gələcəyin ləyaqətli vətəndaşını yetişmək və tərbiyə etmək üçün uşaq ədəbiyyatının ayrılmaz qolu olan uşaq folklorunun da təbliği olduqca zəruridir. Belə ki, zəngin folklorumuzda, əvəzsiz ağız ədəbiyyatında, layla, bayatı və nəğmələrimizdə uşaqların aqili və mənəvi tərbiyəsinə ünvanlanan dəyərli ədəbi nümunələr var. Digər xalqlar kimi Azər-*

Uşaq ədəbiyyatında folklor

olan uşaq ədəbiyyatı söz sənətinin strateji əhəmiyyət kəsb edən bir sahəsidir. Ona görə ki, uşaq ədəbiyyatı birbaşa məktəblə, təlim-tərbiyə ilə, yeni nəslin ədəbi zövqünün formalaşması ilə əlaqədardır. Uşaq vaxtı gözəl şeirlər, hekayələr, nağıllar oxuya-oxuya ədəbi zövqü formalaşmayan, üreynə müəllimlərin həvəs, ehtiyac olmayan insanın böyüyəndə ciddi sənət nümunələrini anlaması bir qədər inandırıcı təsir bağışlamır. Mütaliyə həqiqətən uşaqların təsəvvür və təkəkkürünü genişləndirir. Böyüməkdə olan gənc nəslin tərbiyəsi kimi mühüm bir

baycan xalqının da mədəni həyatında böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan bədii söz xəzinəsi el sözü, xalq yaradıcılığı, el ədəbiyyatı, ağız ədəbiyyatı, şifahi ədəbiyyat ilə yaşamışdır. Bir sıra xalqlarda olduğu kimi, bizdə də bu, əsrimizin əvvəllərindən folklor adını daşımaqdadır. "Folklor" da xalq yaradıcılığı kimi çox geniş məzmunu malik məfhumdur. Ümumiyyətlə, bu ad xalqın bədii söz sərvətinin, musiqi və rəqs xəzinəsinin bütün janrlarını, etnoqrafik biliyin bütün sahələrini özündə birləşdirir. Beləliklə, xalq yaradıcılığı-folklor xalqın mədəni və bədii sərvətini özündə cəmləşdirib hiş edir, onu zənginləşdirir, zənginləşdirir nəsil-dən-nəsilə ötürür. Folklor qədim dövrlərdən bəri xalqın mənəvi qida mənbəyi "xalqın kitabı" olmuşdur. Xalq ədəbiyyatı insanların, ehtimal ki uşaqların məfkurəsinə, dilinə, estetik və fiziki inkişafına ciddi təsirini göstərmişdir. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı zəngin xəzinədir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının kiçik növü-təpmaca, yarıltmac, el oyunları, eyni zamanda layla və oxşamalar, lətifə, atalar sözü və məsəllər, nağıllar içərisində uşaqlara məxsus nümunələr də vardır. Bu ədəbi şəkllər uşaqların formalaşmasında, hərtərəfli yetişməsində və mənəvi-estetik və fiziki tərbiyəsinin inkişafında il-

kin rol oynayır. Xalq mənəviyyatının ayrılmaz, tərkib hissələrindən olan şifahi ədəbiyyat müstəqil dövrlərimizin,

Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifəsi böyüməkdə olan nəslin etik və estetik tərbiyəsinə istiqamət vermək, milli və bəşəri ideyalara hörmət və sədaqət, vətənpərvərlik, humanizm, əməksevərlik, dostluq, yoldaşlıq, düzlük və doğruluq, özünə qarşı tələbkərlilik kimi mənəvi-estetik keyfiyyətlər aşılamalıdır. Bu ədəbiyyat uşaqların qəlbində nəcib hislər oyadan, mənzum və mənsur əsərlərlə işləndirilməlidir, onların gələcək haqqında gözəl və ümidli arzularına qanad verməlidir

müstəqil vətəndaş kimi böyüyəcək, formalaşacaq körpələrimizin, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarımızın tərbiyəsində, etik və estetik düşüncəsində, saf duyğular sahibi olmasında, xarakter meyillərinin üzə çıxarılmasında müstəsna mahiyyət daşıyacaq. Şifahi xalq örnəklərini dinləyən, eşidən uşaqlar özlərini bu örnəklərdə təsvir edir, təqdim olunan obrazlara oxşadır, özlərini bu örnəklərin sujetində cərəyan edən hadisələrin, əhvalatların içində hiss edir. Folklor uşaq təkəkkürünün inkişafında çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Folklor nümunələrini dinləyən uşaqlar buradakı aqılana, ibarətə fikirlərlə bir növ müdrikləşir,

qəhrəmanlara qoşulub özünü qəhrəman bilir, buradan hazırcavablıq öyrənir, mənəvi, iradəli olur, özündən böyüklərə hörmət qayda-qanunlarını öyrənir, qəlbində torpağa, təbiətə, insanlara, ən başlıcası Vətənə sevgisi, məhəbbəti artır. Uşaqlar üzleşdikləri çətinlikləri belə həll etməyə çalışır, vəziyyətdən çıxış yolları axtırır. Mütaliyə ilə meşğul olan uşaqlarda yaqradıcılıq fantaziyasına meyli daha güclü olur. Oxuduqları yazılı ədəbiyyat və folklor nümunələrini neinki yadda saxlayır, özləri belə-belə tapmacalar, kiçik həcmli nağıllar yaratmağa səy edirlər. Xalq ədəbiyyatımızın bütün nümunələri ilə tanış olan hər bir uşaq oradan çox şey götürəcək, xalqımızın şifahi irsi haqqında daha da dolğunlaşacaq, min illərdən bəri yaranıb-yaşayan, cillalanan folklor xəzinəmizin poetik sirlərinə, onun "aydan-arı, sudan duru" lətif dil inceliklərinə bələd olacaqdır. Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri uşaqlar üçün həm də zəngin bilik qaynağına çevrilir. Onların nitq inkişafına dəyərli ölçüdə yardım edir. Öcdadlarımızın yaratmış olduğu miflər-əsatirlərdə Azərbaycan ərazisindəki fauna və flora, habelə əfsanə və rəvayətlərdə varlığın törənişi, coğrafi toponimik adlar ibtidai bədii təsəvvürlər kimi hafizələrdə mühafizə edilməkdədir. Bu tipli nümunələrdə kainat, varlıq haqqında qədim xalq bilgisi, təsəvvürləri ifadə olunur. Xalqın keçdiyi siyasi-ictimai, tarixi həyat tərzini vərəqlənir. "Nuh peyğəmbər", "Süleyman məhkəməsi", "Astiaq", "Tomris" "Makedoniyalı İsgəndər", "Teymurəng", "Xacə Nəsirəddin Tusi", "Xətayi" kimi yarıməfəsanəvi və tarixi şəxsiyyətlər yada salınır. Bununla yanaşı doğma dilin gözəlliklərini, şəhdi-şəkərinə mehribanradan duyur, öyrənir. Uşaqlar dilini, fikrini, söz ehtiyatını mütaliyə ilə, ağız ədəbiyyatı ilə zənginləşdirir.

Bir məsələni də xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, uşaq əsərləri üçün mükafatların ayrılması, nəşriyyatlarda onlara geniş yer verilməsi, kitab həftələrinin keçirilməsi və s. tədbirlər də uşaqlar, uşaq ədəbiyyatının inkişafı, çiçəklənməsi üçün hökumətimizin qayğısı deməkdir. Bu gün respublikamızda Azərbaycan folklorunun təbliği, nəşri və öyrənilməsinə böyük diqqət, qayğı və əhəmiyyət verildiyi dövrdə, geniş ictimaiyyətimizi, xüsusən də gənclərimizi zəngin şifahi irs ilə bir daha tanış etmək, həmin toplunun qarşısında duran əsas vəzifələrdən olmuşdur. Mən şübhə etmirəm ki, bu dastanları oxuyan gənclərimiz "xalqı, vətəni sevirəm" sözlərini ümumi şəkildə təkrar etməkdənsə, onu layiqincə tanıyaraq sevmək və özünü bir daha inanacaq və beləcə bütün gözəlliyi ilə sevəcəklər. Vətəni bütün poeziyası, tarixi, adət-ənənəsi ilə birlikdə, bilərək, başa düşərək sevməklər. Bilib, başa düşüb sevmək isə sözün əsl mənəsində böyük sevgidir, fədakarlığa gətirib çıxaran sevgi.

de tutulan ədəbiyyatla uşaq əsərləri arasında o qədər də böyük fərq yoxdur. Məlumdur ki, uşaqlar çox sürətlə böyüyür. Yaş dövrünə uyğun olaraq onların təkəkkürü, düşüncəsi, maraqlar dairesi, ətraf aləmi qavrama bacarığı da dəyişir. Yazıçı əgər öz əsərində bunu nəzərə almasa, hər yaş dövrünə görə uşaq psixologiyasına bələd olmasa, müvəffəqiyyət qazana bilməz, yazdığı əsərlər uşaqlar tərəfindən sevilmez. Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifəsi böyüməkdə olan nəslin etik və estetik tərbiyəsinə istiqamət vermək, milli və bəşəri ideyaları hörmət və sədaqət, vətənpərvərlik, huma-

